

ЛЮДЯНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП ЗДІЙСНЕННЯ ПОЛІТИКИ

За великим рахунком, після назви слід було б поставити знак запитання. Тому що дуже важко знайти таку державу, або такий етап в історії людства, коли б принцип людяності покладався в основу політичної діяльності. Хоча, наприклад курс канцлера ФРН щодо міграційної політики можна було б вважати саме втіленням принципу людяності, проте ми поки що не можемо сказати про дійсні результати подібної політики. А протистояння майбутніх мігрантів на кордонах Білорусі з прикордонниками ЄС, свідчить скоріше про протилежне.

Тому, принцип людяності розробляється більше у працях, що стосуються абстрактних філософських – включаючи практичну філософію – проблем. Напевно, це і є найсерйознішими працями щодо проблеми людяності. Другий масив літератури – це політичні роботи, більшою мірою публіцистичні. Розробку цього принципу певною мірою можна спостерігати і у матеріалах аналітики лівого спрямування. Проте, вони виходять з того, що, наприклад, людяність є беззаперечною цінністю. Так, наприклад, Дхруба ([Dhruba](#)) пише, що більшість цінностей є універсальними, корисними для всіх, однак людяність як цінність більше схожа на необхідність, а не на якість [7]. Це, на мою думку, стосується усього лівого руху. Ознайомитись з подібним підходом можна, наприклад, через журнал «Спільне» [4], який, власне і заявлений як журнал лівого спрямування.

Інший момент. Якщо говорити про теоретичне знання, то у цьому напрямку, за правилом, можна говорити про принцип гуманізму, що був сформованим в епоху Відродження. «Людяність» – це скоріше ставлення, ставлення, насамперед, до власного життя. Хоча принцип людяності, як вже було зазначено, є також розвиненим у відповідних дослідженнях. Наприклад, можна пригадати статтю 2012 року Брюса Мазліша ([Bruce Mazlish](#)) «Від почуття людяності до концепції людства ([From the Sentiment of Humanity to the Concept of Humanity](#))» [9, P. 30-33].

Популярність принципу людяності сьогодні настільки велика, що, навіть у такого автора як К. Шмітт намагаються знайти певні реверанси у його бік [8], незважаючи на те, що сам мислитель прямо стверджував, що кожен, хто звертається до концепції людяності, хоче скривдити.

Одна з позицій визначення людяності у словнику Меріам-Вебстер: «якість або стан гуманності [10], тобто при визначенні людяності можна виходити з принципів гуманізму. І тим не менш, під сам концепт людяності іноді підводять достатньо жорстку теоретичну базу. Наприклад, Роберт Купланд (Robert Coupland) у статті «Людство: що це і як впливає на міжнародне право? (Humanity: What is it and how does it influence international

law?)» прямо пише, що за мірою того, як люди розвиваються у майбутнє як людська раса, істинна сутність людства поступово руйнується. Важливо пам'ятати, що дії людства не мають мати жодних особистих вигод, таких як слава, гроші або влада [6]. Автор пише про це як про майбутнє, тобто про бажане майбутнє. Проте чи дійсне належне з точки зору автора має у майбутньому стати наявним?

Навіть такий стислий огляд того, що за останні десять років написано про принцип людяності, змушує поставити під сумнів, що цей принцип може бути покладеним в основу політичної діяльності. Намагання теоретично обґрунтувати людяність як політичний принцип відкидає нас назад у часі, в епоху Відродження до п'ятнадцятого століття. Ніби ніякого Нікколо Макіавеллі й не існувало. А велич Нікколо Макіавеллі, крім усього іншого, полягає як раз у тому, що він як раз у дусі Ренесансу відходить від позиції Арістотеля про те, що сутність політики слід шукати як раз в етиці. У Макіавеллі моральне не є не тільки єдиним, але й основним критерієм політичної діяльності. Ставлення до політики спостерігається принципово нове, а саме, її критерії не виносяться за її межі, політика не оцінюється за допомогою моральних норм. За логікою Макіавеллі основним критерієм політичної діяльності є її результат. Тут, звичайно немає розповсюдженого гасла про те, що мета виправдовує засоби, але ж маємо справу із зовсім іншим відношенням – відношенням мети та результату. Відповідність, або ж міра відповідності, якщо бути точним, результату меті і є критерієм успішності політичної діяльності. Це виводить нас у більш реалістичний світ, населений реальними людьми, а не бажаними образами. Це, плюс до всього іншого, і один з перших кроків переходу осягнення наявної, а не належної дійсності. І державці тут не є виключенням. Якщо звернутися до «Державця» мислителя, то у XV розділі можна побачити наступне: «Якщо ж говорити не про вигадані, а про істинні властивості державців, то треба сказати, що у всіх людях, а особливо у володарів, що є вищими за інших людей, помічають ті чи інші якості, що заслуговують похвали або осуду» [1, с. 88]. Більш за те, те, що з точки зору абстрактної моралі здається добродієністю, може не бути такою з точки зору політичної доцільності, безпеки державця та й держави. Звичайно, й те, що можна кваліфікувати як порок з точки зору моралі, насправді може бути тим, що є джерелом благополуччя та безпеки [1, с. 88-89].

Для досягнення мети необхідно реалістично дивитись на речі, не підмінюючи наявне належним чи бажаним. Звичайно, якщо б всі жили за заповідями, напевно світ був би іншим, але ми такого не спостерігаємо. Напевно, якщо б кожний був би готовим підставити другу щоку, то не знайшлося б й людини, яка б по тій щоці й вдарила б. І ми жили б в зовсім іншому світі. А ось чи був би він кращим, залежить виключно від тієї системи цінностей, яку ми поділяємо. Можливо, не було б атомної бомби, воєн,

терору, проте могло й не бути польотів у космос, відкриття Америки Христофором Колумбом, підкорення Евересту або винайдення пеніциліну.

Але ж ми живемо у зовсім іншій реальності. У цій реальності існують політика й політики, можновладці та підлегли. І ті можновладці, зокрема державці, бо саме «державцю» й присвятив Макіавеллі свій трактат, мають необхідність мати певні взаємовідносини із підлеглими. За мірою розвитку людського суспільства ті взаємовідносини набувають інших відтінків, проте, субстанціальні властивості залишаються тими самими.

Встановлення демократичних відносин, демократії в її сучасному розумінні, роблять й можновладців певною мірою залежними від власних підлеглих. Можна з різних позицій ставитись до подій 2004 року, тобто до Помаранчевої революції, але заперечувати наявність нелегальних виборчих технологій ми не можемо. До речі, автор сам був свідком використання т. зв. каруселей. З іншого боку поява та наявність «брудних» виборчих технологій свідчить про певну залежність можновладців від підлеглих.

Цю залежність свого часу помітив й Нікколо Макіавеллі. Щоправда, у нього це стосувалося не стільки виборчих технологій, скільки відносин державця та підданих. Флорентійський мислитель говорить про те, що державець має бути подібним леву та лисиці. Це достатньо відомий момент. І не має дотримуватися власного слова, якщо (!) це шкодить його інтересам. «Така порада була б недостойною, якщо б люди чесно дотримувалися слова, але люди, які є поганими, його не дотримуються, тому і ти маєш вчиняти з ними так само» [1, с. 94]. Дійсно, дуже часто, ми намагаємось вимагати від інших таких якостей, якими самі не володіємо, і слідуванню таким правилам, яких самі не дотримаємось. І чи дійсно істинна сутність людства змінюється з часом?

При тому, що, незважаючи на те, що тези флорентійського мислителя дуже часто засуджуються, навіть був створений негативний термін «макіавеллізм», його тези широко використовуються як поради й сьогодні. Напевно, все ж зарано казати про зміну людської сутності, про використання терміну «людяність» або «гуманізм» стосовно тварин, про використання цих термінів, маючи на увазі всезагальну рівність. До речі, щодо останньої висловлювався Вольтер, вказуючи, що це водночас і найприродніша, і найхімерніша річ у світі.

Чому під час кожної виборчої кампанії, люди, що прагнуть обійняти виборну державну посаду, абсолютно різні за людськими властивостями, описують себе й власну діяльність тими самими словами? Чому всі намагаються виглядати добродішними? Виключно тому, що виборець, який в Україні має дуже невеликий вплив на можновладців, за правилом голосує за таких людей. Отже виборча кампанія перетворюється на змагання політтехнологів по створенню добродішного образу того чи іншого кандидата. При тому, що певні прийоми абсолютно безглуздо крадуть один

в одного. Так один з кандидатів на нещодавніх виборах обіцяв зменшення тарифів на газ удвічі, певною мірою обґрунтовуючи свою позицію. А через пару днів інший кандидат без всякого обґрунтування обіцяв знизити тарифи у шість разів. Ось тут, сьогодні, а не в творах Макіавеллі, ми спостерігаємо тезу про виправданість засобів метою. Проте, дещо залишається незмінним. Є, звичайно, певний набір якостей політика, яких ми вважаємо добродішним, але ж йому (політику, державцю) немає необхідності мати всі добродішності, проте є пряма необхідність виглядати так, ніби вони є [1, с. 95]. Тут знов потрібний був би реверанс щодо читача, але ж «мати ці добродішності та неухильно слідувати їм шкідливо, тоді як виглядати таким, що маєш їх – корисно» [1, с. 95]. Проте, і на цей момент звернув увагу Бертран Рассел у своїй «Історії Західної філософії», «треба виглядати в очах людей співчутливим, вірним слову, милостивим, відвертим, благосним – і бути таким насправді (курсив мій – С. К.), але внутрішньо треба зберігати готовність виявити й протилежні якості, якщо це виявиться необхідним» [1, с. 95]. Через п'ятсот років ідеї Макіавеллі залишаються актуальними, принаймні ми бачимо втілення їх в сучасних суспільствах. Напевно все ж тому, що природа людини, набуваючи певних нових рис, залишається тією ж самою. Звичайно можна говорити про певні акціденціальні зміни, але ж вони «погоди не роблять».

Виникає питання, чи дійсно прибічники втілення принципу людяності вважають, що можна безболісно вимагати від людей, і, тим більше, від суб'єктів політичної діяльності, жертвувати власними інтересами заради інтересів інших?

Сорок років тому у видавництві «Вища школа», в Україні вийшла книга Ю.В. Осічнюка «Ідеал і діяльність». Там, серед всього іншого, він, за допомогою системного аналізу визначає діяльнісну сутність людини і дає достатньо оригінальні – особливо на той час – визначення потреби та інтересу. На це й хотілося б привернути увагу.

«Потреба, – за Ю. Осічнюком, – виражає зв'язок між станом системи та умовами її існування» [2, с. 28]. Тобто вона визначається як *«стан системи, що виражає необхідність вступати у визначенні зв'язки та відносини з оточуючою дійсністю для забезпечення власного існування, функціонування, розвитку»* [2, с. 13]. Отже, якщо слідувати цієї логіці, то задоволення потреб є необхідною умовою життєзабезпечення будь-якої системи (зокрема й людини). Тобто, існування будь-якої відкритої системи забезпечується насамперед певним зв'язком з оточуючим середовищем. Проте, потребу слід не тільки мати – для забезпечення власного існування, але ж певною мірою також і задовольняти. І тут переходимо до категорії інтересу.

Він є, певною мірою, проявом опосередкованості можливостей задоволення потреб системою соціальних умов буття, а отже, він є *виразом*

залежності задоволення потреб людей від соціальних умов буття [2, с. 28]. В такому випадку, можемо говорити про те, що нехтування власними інтересами є ударом по можливостях задоволення потреб, а, отже, й загрозою самому існуванню людини. Звичайно, ми можемо констатувати, що є цінності, заради яких людина здатна пожертвувати не тільки власним функціонуванням і розвитком, а й самим існуванням, проте те, що абстрактна людяність може бути подібною цінністю – теза достатньо сумнівна.

«Принциповим є те, що конфлікти інтересів вирішуються серед людей за допомогою сили. Так відбувається в усьому тваринному світі, з якого людина не має себе виключати; у людей додаються лише конфлікти думок, досягаючи до найвищих вершин абстракції, і вимагаючи, як здається, інших способів свого вирішення» [5, с. 326]. У листі до Альберта Ейнштейна, З. Фрейд вважав, що тільки розвиток культури може приходити у суперечність з війною. Але ж це певною мірою виходить за межі утвердження людиною власних інтересів, про що нам говорить майже уся людська історія. Сила все ж є тією рушійною силою, що рухає людство вперед. І протистояти силі може тільки сила. Що може бути протиставлене силі однієї людини? Тільки сила багатьох. Іншими словами – єдність. Тому вироблення певних правил, які сприяють задоволенню інтересів слабкіших індивідів за рахунок задоволення інтересів сильніших може відбуватися за рахунок об'єднання сил «слабих» проти сили «сильного». Так, власне, й улаштоване людське суспільство. Тобто на перше місце виходить організація, соціальна організація. В цьому випадку сила індивіда заміщується силою групи. І поступово, груповий інтерес вичавлює інтереси індивідів. Коли ми говоримо про силу, яка протистоїть державі, не даючи їй тотально регламентувати життя власних громадян, то ми говоримо не стільки про права індивідів, що мав на увазі класичний лібералізм XVII – XIX століть, а про права різних соціальних груп. Їх називають пригніченими, і саме за їхні права ведеться боротьба. Спочатку це були найманці – пролетарії, потім – просто бідні, після них стали боротися за права жінок, проти расової дискримінації, проти дискримінації сексуальних меншин etc. Проте, в будь-якому разі йдеться про певну боротьбу одних груп проти інших, але також груп. І все це прикривалося поняттям «людяність». Вже згадуваний словник «Мерріам-Вебстер» додає, що людяність можна розуміти і як співчуття, щедрість чи прихильність. Чого хочуть ліві сили, коли починають боротьбу за права пригнічених груп? Зрозуміло, що й серед них є люди, які фанатично віддані ідеї – ідеї рівності, проте крім цього вони ще хочуть й влади, бо влада – це сила. До речі, Бертран Рассел в своєму бестселері «Влада. Новий соціальний аналіз» називає прагнення до влади однією з двох сил, які взагалі є рушійними силами розвитку людства. Другою є слава [3, с. 5]. Зрозуміло, що люди не однаковою мірою прагнуть до влади. Як писав той же автор,

прагнення до влади може бути обмеженим іншими мотивами, а саме прагненням до свободи, прагненням до утіх, прагнення до схвалення власних дій іншими людьми [3, с. 7]. А якщо це так, то у тих групах, які протиставили себе силі індивідів та отримали перемогу над ними, виокремлюються свої лідери, які за допомогою тієї ж сили – не обов'язково фізичної цього разу – підкорюють собі своїх однодумців. В результаті, переможцем все одне виступає сила та свій інтерес, якому підкорюються інтереси інших. Отже, складаються такі соціальні умови, коли потреби одних людей задовольняються за рахунок інших. Право співтовариства, яке силою єдності змогло подолати силу найсильнішого індивіда, в такому випадку «стає виразом нерівного співвідношення сил у його середовищі, закони ухвалюються тими, кому належить влада, оберігають їх інтереси і надають мало прав переможеним. З цього моменту у співтоваристві є два джерела правових колізій та правових удосконалень. По-перше, це спроби декого з можновладців піднятися над суспільними обмеженнями і повернутися від панування права до панування сили, по-друге, постійні спроби пригнічених домогтися більшої влади та підтвердження цього законом, що позначало б рух вперед від нерівного права до рівного права для всіх» [5, с. 328]. Остання фраза цитати і є виразом саме лівої ідеї, виразом ідеї, що намагається утвердження ідеї, що намагається урівняти всіх, принаймні в правах, то звести усе розмаїття людських здібностей, людських сил та людського розуму до деякої середньої величини.

Чи слідує з цього, що принцип людяності є неможливим у здійсненні політики, що він суперечить природі людини? Напевно, все ж ні. Проте, він не є та не може бути абсолютним. Пригадаємо тривіальну тезу, що будь-яка абсолютизація не веде до істини. Це форма вираження того, що є у всіх суспільних тварин починаючи з вовчої зграї і закінчуючи мурашником. Проте, у людини, вона є ще й тим, що протистоїть сліпому пануванню індивідуальної волі. Ще на світанку людської історії, найбільш пристосованими та найбільш здатними до виживання були ті роди, де сильні (в тому числі, фізично) індивіди могли пожертвувати собою заради існування самого роду. В такому випадку – рід і був тією цінністю, яка стояла над інстинктом самозбереження. З цієї жертви й випливає те ставлення людяності, яке ми можемо побачити у сучасному світі. Йдеться про певну рівновагу між абсолютизацією влади сили та абсолютизацією людяності. Врешті решт, так само як мораль і право виступають в людському суспільстві у ролі регуляторів людської поведінки, так само і принцип людяності є, певною мірою регулятором взаємовідносин влади сили та влади права.

Будь-який моральний принцип може претендувати на певну абсолютизацію – всі вони на неї і претендують, особливо, так звані загальнолюдські норми, що викладені у різних свячених книгах – проте,

згадаймо знов Нікколо Макіавеллі – це теоретично могло б мати місце за умовою, що всі їх дотримуються.

Принцип людяності міг би грати роль об'єднуючої сили людства, проте, це також не може бути абсолютним в силу того, що групові інтереси, які відстоюються за допомогою цього принципу також не є тотожними, більш за те, вони суперечать один одному. І так само, як окремі індивіди намагаються задовольнити власний інтерес за рахунок іншого, так і одні групи, наприклад держави, намагаються задовольняти свій інтерес за рахунок інтересу іншої групи. В результаті може виникнути конфлікт, що може набувати форму війни. При тому, що обидві сторони конфлікту будуть апелювати саме до принципу людяності, приписуючи його своїм діям і заперечуючи у суб'єкта іншої сторони конфлікту. Гадаю, останню тезу навіть ілюструвати не треба – достатньо просто подивитись чергову стрічку новин.

Отже, людяність як основний принцип здійснення політики виглядає достатньо утопічно, проте врахування цього принципу знімає певною мірою суперечність між індивідуальним та загальним інтересом, також між корпоративним та загальним інтересом, ширше – між одиничним та загальним. Реально принцип людяності працює в межах такого відношення індивідуального (корпоративного) та загального інтересу, в якому загальне сприймається як індивідуальне, загальний інтерес – не відрізняється від індивідуального або корпоративного інтересу.

Література

1. Макиавелли Никколо. Государь // Макиавелли Никколо. Сочинения. СПб, Кристалл. 1998.
2. Осичнюк Е.В. Идеал и деятельность. К.: Вища школа. 1981.
3. Рассел Б. Власть. Новый социальный анализ. К. 1996.
4. Спільне. <https://commons.com.ua/ru/statti?page=2> (Назва з екрана)
5. Фрейд З. Неизбежна ли война? Письмо Альберту Эйнштейну // Фрейд З. По ту сторону принципа удовольствия. М.: Прогресс, 1992.
6. Coupland R. Humanity: What is it and how does it influence international law? <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/irrc-844-coupland.pdf> (Назва з екрана)
7. [Dhruba](#). An essay on humanity as a value in life which we desperately need // India study channel. 2021. <https://www.indiastudychannel.com/resources/180740-an-essay-on-humanity-as-a-value-which-we-desperately-need> (Назва з екрана)
8. [Lievens](#) M. Carl Schmitt's two concepts of humanity // Sage Journal. 2010.

<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0191453710375591?journalCode=pscb> (Назва з екрана)

9. Mazlish B. From the Sentiment of Humanity to the Concept of Humanity // [Historically Speaking. Johns Hopkins University Press. Volume 13, Number 3, June 2012.](#) pp. 30-33.
10. Merriam Webster: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/humanity> (Назва з екрана)

Анна-Юлія Каралаш (Ізмаїл)

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЛЮДЯНОСТІ ЧЕРЕЗ ПОЛІТИЧНУ ДІЮ

У сучасних умовах поширення цінностей суспільства споживання, таких як користолюбство, дух наживи, хижацька конкуренція тощо фіксується процес розлюднення, дегуманізації, що постає як деградація, або ж нівеляція гуманності. «Гуманізм, гуманність... – це насамперед людяність. А людяність – категорія світоглядно-етична. Змістом її є повага до людини, людинолюбство, порядність, гідність, честь, милосердя, співпереживання та інші екзистенціали. Людина – духовно-моральна сутність», – зазначає С.М. Возняк [1, с. 86]. Та продовжує: «Процес дегуманізації особистості тісно пов'язаний з деформацією ціннісних пріоритетів. Сьогодні для все більшої кількості людей пріоритетними стають не духовні, а матеріальні цінності. Це породжує психологію споживацтва, речовизм, міщанство, чванство, заздрощі» [1, с. 89].

Проте, якими б влучними та переконливими не були напутні слова про людяність, вони неминуче наштовхуються на деформації та редукції людяності на практиці. Так, відхід від людяності може виправдовуватися виникненням труднощів, непередбачуваних ситуацій. Відтак виявляється, що ми залишаємось людяними лише в зоні комфорту, у стабільних, передбачуваних, рутинних та безпечних умовах, де навколо всі свої, де Інший – дружлюбний, і в культурному, світоглядному, релігійному, політичному плані відповідає нам, створюючи гомогенне соціальне середовище.

Але хіба не можна залишатися людяним поза зоною комфорту? Що означає залишатися людяним у полікультурному середовищі? А в агресивному? В умовах зіткнення цивілізацій, коли розмірене, безтурботне і сите життя німецького бюргера порушують мігранти-мусульмани, які на власні очі побачили війну і сприймають світ у